

GYÖREI ZSOLT

„Magyar csecsebecsék”

Móricz Zsigmond kabaréjelenetei

Az egyfelvonásosok aranykora

A Fortunátust Móricz a Sári bíró után írta, egyik részletét 1912-ben ki is adta a Nyugatban. A Nemzeti Színház akkori igazgatója nem fogadta el előadásra, pedig – és ezek már Móricz szavai, akit meg kellett kérdezni a Fortunátus születése felől – „ha akkor ezt a darabomat előadják, talán nem írok többé regényt, csak drámát.” Lehet. Lehet, hogy a legnagyobb magyar drámaíró veszítettük benne, – cserébe azért, mert a legnagyobb magyar elbeszélőt nyertük benne a Sorstól.¹

Gellért Oszkár ekképpen kommentálja azt a veszteséget, amelybe azonban a *Nyugat* folyóirat nehezen törődik bele, legalábbis az 1924. február 16-án megjelenő Móricz-szám tanúsága szerint. Az *homage*-füzet negyvenegy írásának zöme természetesen a prózával foglalkozik, de már első látásra is meglepően sok – hat különböző recenzió – tárgyalja Móricz drámaírói művészetét. Lengyel Menyhért a *Sári bíró*, a *Pacsirtaszó* és a *Búzakalász* című egész estés darabokat veszi szemügyre, Fenyő Miksa a még csak kéziratban olvasott *Vadkant*, Gellért Oszkár pedig a *Fortunátust*. Három méltatás ugyanakkor az egyfelvonásosokra koncentrál: míg Kárpáti Aurél a *Falu* gyűjtőcímmel kiadott jeleneteket recenzálja, Földessy Gyula pedig a *Ház az erdőben* című egyfelvonásost, adig Szép Ernő általánosságban *A kicsi darabjai* felől ír elragadtatottan.²

A veszteségérzés, a lemondás attitűdje helyett mintha erős elvárást olvashatnánk ki ezekből az írásokból. Ez Lengyel Menyhért tollán szinte számonkérésként jelentkezik:

Regényei már reprezentálják azt a hatalmas író és embert, aki Móricz Zsigmond. Legjobb színdarabjai azonban még megírásra várnak, vagy – ki tudja – talán már készen vannak íróasztala gazdag fiókjában.³

* A szerző a Színház- és Filmművészeti Egyetem Elméleti és Művészetközvetítő Intézetének oktatója.

1 GELLÉRT Oszkár, „Fortunatus – és még valami”, *Nyugat* 17 (1924): 279–280.

2 Vö. a *Nyugat* 1924-ben kiadott Móricz-számával: KÁRPÁTI Aurél, „Falu”, *Nyugat* 17 (1924): 256–258; SZÉP Ernő, „A kicsi színdarabjai felől”, Uo., 277–278; GELLÉRT Oszkár, „Fortunatus – és még valami”, Uo., 279–280; FÖLDESSY Gyula, „Ház az erdőben és még egy és más”, Uo., 296–298; LENGYEL Menyhért, „Móricz Zsigmond, a drámaíró”, Uo., 301–303; FENYŐ Miksa, „A vadkan”, Uo., 322–324.

3 LENGYEL, „Móricz Zsigmond, a drámaíró”.

Szép Ernő viszont mintha inkább buzdítani, lelkesíteni akarná Móriczot, eddigi diadallai számbavételével:

[...] a kicsi színdarabjait is roppant szeretem és tisztelem, míg írok azok felől, addig is élvezetem van avval, hogy visszagondolok rájuk. Én azt hiszem, mind láttam e prima primissima darabokat, valamikor a Magyarban, azután a Royal-Orfeumban, a legtöbbit meg az Andrassy úti színházikóban Dajbukát Ilonától és Bársony Pista barátomtól, a múlt műsorban is adtak ők ketten egy kis Móricz Zsigát, az volt a címe: Hány óra, Zsuzsi? Még a fülemben van, kérem, a saját kacagásom, mondhatom olyanokat kacagtam, hogy a publikum némely percben én rám nézett, nem a színpadra. Agyon kacagtam magam a Kvitt!-nek nevezett kicsi darabon is egyszer, annál valami különb mulatságot nem tudom, hallottam-e életemben. Ez a Kvitt! – ez aztán tökéletesebb, mint a színház. Ez olyan kunszt, mint a cirkusz. Meg még egy pár fiaszíndarabja van ilyen, aki túl van a legeslegjobb is (a Násztehénre emlékszem a legfrissebben) ezek verik a leghatalmasabb mulatságokat is, azokat az országos adomákat, amelyekkel az urak szokják egymást harsogtatni, mikor dámák nincsenek jelen. (A dámákat akkor vihogtatják, ha nincs több úr a hallgatóság között.) Rabelaisnak, Hans Sachsnek, Aristophanesnek, legalább is ennek a háromnak kéne összecsókolózni, hogy oly csurom nevetség, oly garázda igazság, annyi puttonyos humor, oly ezer s ezer gyertyafényes kedvesség szülessen, mint Móricz Zsigának egy-egy efféle robbanása egy felvonásban. Nem is robbanása, ha játékos perce. Ez a játékos kedves elefánt, ha neki hatalmasodik, az erdőnek nekimegy.⁴

A lelkesítés annál is időszerűbbnek tetszik, mert Móricz, aki első drámaírói sikere, az 1909-es *Sári bíró* óta csak egyetlen egész estés darabbal, a *Pacsirtaszóval* bukkant fel színpadon, ekkortájt mintha újra a dráma felé kacsingatna: a *Búzakalászt* alig egy hónapja, január 19-én mutatta be a Renaissance Színház, a *Vadkan* premierjére pedig majd október 22-én kerül sor a Vígszínházban. Innen nézvést azonban nemcsak a lelkesítés érthető, de az is, hogy a *Nyugat* Móricz-számának drámai műveket tárgyaló írásai közül miért foglalkozik olyan sok – a hatból három – Móricz „kicsi színdarabjai”-val. Ebben az 1909-től 1924-ig tartó másfél évtizedben ugyanis, melyben mindössze egyetlen egész estés dráma kerül színre, egymást érik az egyfelvonásosok, jelenetek, tréfák bemutatói – mint azt az alábbi táblázat mutatja.⁵

4 Szép, „A kicsi színdarabjai felől”, 277–278.

5 A bemutatók adatait Alpár Ágnes kötete, illetve a Móricz-egyfelvonásosok hétkötetes, Légrádnál megjelent szövegkiadásához írt jegyzetek alapján közlöm. Vö. ALPÁR Ágnes, *A fővárosi kabarék műsora: 1901–1944* (Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1978); MÓRICZ Zsigmond, *Szerelmem: Móricz Zsigmond egyfelvonásosai*, 7 köt. (Budapest: Légrády Kiadó, 1918). Ahol a két adat között eltérés mutatkozik, ott időrendben mindkét időpontot jelzem. A *báróné gulyása* esetében, tekintve, hogy a bemutatóra – mint Bárdos első kabaréműsorának egyik érdekességére – Kosztolányi 1915. szeptember 1-jén reagál, így a Légrády-kötet jegyzetének 1916-os keltezése nyilvánvalóan elütés. Néhány jelenet két címet is kapott, ezeknél / jellel elválasztva mindkét cím szerepel.

Móricz színpadra került művei (1909–1924)

Cím	Mikor	Hol
<i>Sári bíró</i>	1909. december 17.	Nemzeti Színház
<i>Falu</i> (3 egyfelvonásos) <i>Magyarosan; Mint a mezőnek virágai;</i> <i>Kend a pap?</i>	1911. április 7.	Nemzeti Színház
<i>Dufla pofon / A nász-tehén</i>	1911. október 25.	Royal Orfeum
<i>Aranyos öregek</i>	1911. november	Vígszínház, <i>Nyugat-</i> <i>matiné</i>
<i>Tökmag</i>	1912. február	?
<i>Dinnyék / A zördög</i>	1912. február 2., március 4. (<i>Dinnyék</i>); 1912. április 1. (<i>A zördög</i>)	Modern Színpad Modern Színpad
<i>Kvitt</i>	1912. december 1.	Royal Orfeum
<i>Sátán</i>	1913. március 2.	Nemzeti, <i>Nyugat-</i> <i>matiné</i>
<i>A kapuban</i>	1913. november 2.	Medgyaszay Kabaréja
<i>Politika</i>	1913. december	Medgyaszay Kabaré
<i>Szerelem</i> (3 egyfelvonásos) <i>Groteszk / Az óra; Egérfogó; Csiribiri</i>	1915. március 26.	Magyar Színház
<i>A báróné gulyása</i>	1915. augusztus 15. (Alpár) 1916. augusztus (Légrády)	Modern Színpad Kabaré
<i>Lélekvándorlás</i>	1917. február (Légrády) 1917. március 15. (Alpár)	Apolló
<i>Dufla pofon / A nász-tehén</i>	1917. december 20.	Intim Kabaré
<i>Pacsirtaszó</i>	1917. szeptember 14.	Nemzeti Színház
<i>A tej</i>	1917. november 18.	Intim Kabaré
<i>Kvitt</i>	1918. február 10.	Intim Kabaré
<i>Lélekvándorlás</i>	1919. szeptember 15.	Apolló
<i>Mint a mezőknek virágai</i>	1921. április 20.	Apolló
<i>A kapuban</i>	1922. szeptember 10.	Andrássy Úti Színház
<i>Dinnyék</i>	1922. ősze	Tarka Színpad
<i>Jó kliensek</i>	1923. január 30.	Apolló
<i>Ház az erdőben</i>	1923. április 15.	Írók Bemutató Színháza
<i>Hány óra, Zsuzsi?</i>	1923. április 20.	Andrássy Úti Színház
<i>Búzakalász</i>	1924. január 19.	Renaissance Színház
<i>Vadkan</i>	1924. október 22.	Vígszínház

Az egyfelvonásosok aranykoraként értékelhető tizenhárom esztendőben (1911 és 1923 között) ezek az apró darabok három különböző módon kerülnek színpadra. Vagy valamely kőszínházban: 1911-ben a Nemzetiben (úgy tűnik, Móricz a *Fortunatus* visszautasítása után hamar megbékélt a színházzal), 1915-ben pedig a Magyar Színházban, ilyenkor azonban, a teljes színházi este igényének megfelelően, hármásával. Vagy ugyancsak színházban, de valamely irodalmi matiné részeként, egyesével: 1911-ben a Vígszínház, 1913-ban a Nemzeti Színház *Nyugat*-matinéján, 1923-ban pedig a *Nyugat* támogatásával működő, Püskösti Andor irányította Írók Bemutató Színházában. Végül a különböző kabarékban, ugyancsak egyesével. A húsz, színpadra került egyfelvonásosból tíz a kabaréban mutatkozik be, egy pedig – a *Mint a mezőknek virágai* – az 1911-es nemzeti színházi premier után tíz évvel bukkan fel az Apolló kabaréban.

Az egyfelvonásosokat a korabeli közönség könyv alakban is kézbe vehette – mégpedig gyarapodásuknak megfelelően egyre terjedelmesebb kötetekben, sőt gyűjteményekben. Előbb a *Nyugat* kiadóvállalata jelenteti meg *Falu* címmel a Nemzeti Színházban eljátszott három dramolettet, majd két kötetben, *Szerelem* gyűjtőcímmel az 1911–1913 közt bemutatott, összesen hét darabot, 1918-ban pedig a Légrády, a helyzet bonyolítása okán ugyanezzel a címmel a jóval terjedelmesebb, immár hét kötetre rúgó gyűjteményt.⁶ Ezután még három kabarédarabról tudunk: a *Jó kliensek* és a Blaha Lujza Színházban 1929. január 11-én bemutatott *A fehér páva* című jelenetek elvesztek, a *Hány óra*, *Zsuzsi?* című tréfa a *Színházi Élet* 1930. évi 9. számának drámamellékletében jelenik meg.

Ezen a ponton érdemes felfigyelnünk a kabarészínpadnak – legalábbis a rövid darabok műfajában – a színházakkal azonos irodalmi megbecsültségére. Ez az ítélet a szerzői szándékban is tetten érhető: ha tragikus dramolettjeit (*Magyarosan*; *Ház az erdőben*) színháznak vagy irodalmi matinéra szánta is Móricz, lírai darabjainál (*Groteszk / Az óra*; *A báróné gulyása*), s főképpen komikus jeleneteinél már nem mérlegelt: oda adta őket, ahol éppen lehetőség kínálkozott a színrevitelükre. S ezt az előadóhelyek közti egyenlőséget tükrözi a fogadtatás is. Nemcsak Szép Ernő idézett magasztalásában mosódik teljesen össze a kőszínházi siker a kabarékban elért diadallal, de a korabeli kiadások sem tesznek semmiféle különbséget a színház és a kabarés reprezentáció között.

Ehhez képest tűnik önkényesnek a későbbi állásfoglalás, amely a máig legteljesebb, hatkötetes Móricz-drámakiadásból számúzi az először a kabaréban bemutatott műveket – különösen, hogy az erőszakos szétválasztáshoz még fiktív szerzői szándékot is társít:

6 Móricz egyfelvonásosainak kötetközlései:

Falu: Három színdarab (Budapest: Nyugat Kiadó, 1911). A kötetben: *Mint a mezőknek virágai*, *Magyarosan*, *Kend a pap?*

Szerelem: Móricz Zsigmond egyfelvonásosai, 2 köt. (Budapest: Nyugat Kiadó, 1913). I. kötetben: *Dufla pofon*, *Kvitt*, *A zördög*. II. kötetben: *Aranyos öregek*, *Tökmag*, *A kapuban*, *Politika*.

Szerelem: Móricz Zsigmond egyfelvonásosai, 7 köt. (Budapest: Légrády Kiadó, 1918): I. kötetben: *Mint a mezőknek virágai*, *Aranyos öregek*, *Tökmag*. II. kötetben: *A násztehén* (= *Dufla pofon*), *Kvitt*, *Dinnyék* (= *A zördög*). III. kötetben: *Magyarosan*, *Kend a pap?*. IV. kötetben: *Csiribiri*, *Az bétsi Susánna*. V. kötetben: *Groteszk* (= *Az óra*), *A báróné gulyása*. VI. kötetben: *Lélekvándorlás*, *A kapuban*, *Politika*, *Sátán*. VII. kötetben: *A tej*, *Egérfogó*.

E kiadás nem lép fel a teljesség igényével. [...] Az író színpadi műveinek mintegy háromnegyedét vettük fel gyűjteményünkbe; elhagytunk néhány jelentéktelen jelenetet, tréfát, melynek szemlélete és humora egyaránt túlhaladott, melyeket bizonyára Móricz sem vállalna.⁷

Jelen tanulmányban ezekre, a korábbi kánonból méltatlanul kiselejtezett, rövid művekre fókuszálok, olyan szempontokat keresve, amelyek az egyfelvonásosokon túlmutatva mind Móricz drámaírói habitusára, mind pedig a kabaré és a magasabb irodalom szoros szintézisére nézve kínálnak kapcsolódási pontokat.

„Házassági perpatvar-félék” és egyebek

„Az egérfogó című kis darab egy házassági perpatvar-félét visz a színpadra – tudjuk, hogy Móricznak ez kedves témája, sokféleképpen és sokszor feldolgozta már és mindig érdekessé és újjá tudja tenni”⁸ – Schöpflin észrevétele találóan kanyarodik a Magyar Színház 1915-ös bemutatójának egyik egyfelvonásosától az általános, nála nyilván a prózai művek párhuzamait is magába foglaló megfigyelés felé. De ha most csupán a kabarében játszott Móricz-jelenetekre összpontosítunk, akkor is túlnyomórészt házassági pörpatvarokat találunk alaphelyzetként (*Dufla pofon / A násztehén; Dinnyék / A zördög; Kvitt; A kapuban / Kapuzás; Politika; Lélekvándorlás; Mint a mezőknek virágai; A tej*). A pörpatvarok többször válnak tettelegességgé (*Dufla pofon; Politika; Lélekvándorlás; Mint a mezőknek virágai; A tej; Hány óra, Zsuzsi?*). Ez azokat a régi magyar csúfolókat, illetve színpadi interludiumokat idézi föl (például a *Kocsonya Mihály házasságát*), melyek mindig is élénken foglalkoztatták Móriczot. A szereplők dalra fakasztása is ugyanúgy eredhet ebből a 16–18. századi színjáték-hagyományból, mint a népszínműéből. A férfiközpontú falusi berendezkedésre utal, hogy a férfi gyakran bevalottan félrelép (*A zördög; Kvitt; Lélekvándorlás; A tej*). Ahogyan azt a *Dinnyék / A zördög* című darabban olvasni: „Né csak, Rozi! Én is vótam má vásárba, meg bucsun, meg osztán eccer-eccer így: mezőn, hun, kazal alatt... asszonyfélével, oszt setétben bizon meg-megesett a hiba!” Az asszony ennek ellenére általában eped az ura szerelméért (*A zördög; A kapuban; Politika; Lélekvándorlás; Mint a mezőknek virágai; Hány óra, Zsuzsi?*), és *A tej* című jelenetben még az *egy férfi – két nő* felállással is találkozhatunk. Máskor az asszony nem hagyja magát – több jelenet zárul a tűzrőlpattant feleség győzelmével (*Politika; Kvitt*), máskor összeborulós kibéküléssel (*Lélekvándorlás, Mint a mezőknek virágai*).

A korabeli kabaréirodalom kávéházi, újsághírekre referáló, politikai töltetű, a későbbi *Hacsek és Sajó* párossal legendássá vált jeleneteinek falusi előképei is felbukkanak *A kapuban* vagy a hozzá sokban hasonlító *Politika* című jelenetekben.

7 MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1909–1913*, Móricz Zsigmond összegyűjtött művei (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1956), 480.

8 SCHÖPFLIN Aladár, „Móricz Zsigmond kis darabjai”, *Nyugat* 8 (1915): 363–365.

Ugyanakkor a kabaréjelenetek helyszíneiről is elmondható, amit Schöpflin fentebb idézett, még 1915-ben írt cikkében szögez le a *Szerelem* három egyfelvonásosával kapcsolatban:

Akik Móricz Zsigmondról még mindig mint a magyar paraszt speciális rajzolójáról szólnak, azok nem veszik észre, hogy az író föllépése óta mind jobban eltért első tárgyaitól. Fölléptekor beletették egy skatulyába, amelynek vignettájára ez van írva: „paraszt-témák”, azóta sem tudják ebből a skatulyából kivenni. Pedig már első könyve, a *Hét krajcár* is csak részben foglalkozott parasztokkal, már jelentékeny helyet foglal benne a falusi kis intelligencia és fél-intelligencia, papok, tanítók, mesteremberek. [...] Ettől fogva aztán, leszámítva a *Sári bírót*, a *Falu* című három kis darabja közül kettőt és néhány novellát, Móricz mindinkább a falunak és a kisvárosnak azokhoz a rétegeihez fordul, amelyek közvetlenül a parasztság felett állanak.⁹

A Mint a mezőnek virágai, *A tej* és talán a *Jó kliens* című jelenetek játszódnak e kisvárosi milióban – utóbbi azért csak talán, mert a szövege nem maradt fent, viszont *A kliens* című novella (először a *Vidéki élet és más elbeszélések* című 1917-es novelláskötetben jelent meg) erős dialógusszerűsége és a két cím hasonlósága felveti a lehetőséget, hogy ennek adaptációjáról lehet szó.

Móricz mint humorista?

A szocialista-realista irodalomtörténet Móricz-képének hangulati egyoldalúságát Szilágyi Zsófia egy helyütt így sommázza: „[...] a súlyos kérdésekkel viaskodó, komornak, sőt humortalannak beállított író viszont nehéz lett volna a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* szerzőjeként vagy a *Színházi Életben* esetenként fürdőruhas fotókon megmutatott íróként (is) láttatni.”¹⁰ A leszűkítő igény már a drámai életmű indulásának, a *Sári bírónak* értékelésében megnyilatkozik. „Új volt, forradalmi tett a *Sári bíró*, realista parasztábrázolásával” – olvashatni az 1956-os kiadás jegyzetében.¹¹ Ez a sarkos megállapítás eleve megkérdőjelezhető. A *Sári bírót* csaknem egy évtizeddel megelőző Gárdonyi-darab, *A bor* például sokkal komorabb tónusban tárgyalja a falusi élet hétköznapi konfliktusait, mint a népszínmű hagyományát bohózati irányban folytató Móricz-mű, s így a „forradalmi” jelzőre, ha ennek osztogatása elkerülhetetlen, máris érdemesebb lenne. De azért is felszínes e minősítés, mert teljességgel figyelmen kívül hagyja a darab vas-kos humorát, amely akár az olyasfajta szójátékokat is megengedi, mint amikor Hajdók sógor rácsodálkozik Szarka Pál nevére: „Csak most értem a nevedet, te, hogy leírtam, sose tudtam, ki vagy.” Ez a nyers, rusztikus humor a korabeli recepcióban nemcsak közismert, de kimondottan egyik védjegye Móricz írásművészetének. Kosztolányi pél-

9 Uo.

10 SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2013), 502.

11 MÓRICZ, *Színművek 1909–1913*, 478.

dául egy, a magyar vígjátékról lefolytatott beszélgetés lejegyzésében erős hiányérzetnek ad hangot:

Mégis, miért van az, hogy ez a nevetés, ami adomákban, példaszókban, népmesékben bujkál, elzárul, mihelyt színpadon cseng, bepókhálósodik, mihelyt jelenetekbe, felvonásokba tördeli egy színpadi író. Hiányzik belőlünk talán a fürgeség, a virgoncság, a román népek verébszemetelensége. Lassú hullámzású a humorunk, méltóságos, mely nem állja a helyzeteket, a szembeállítást, a színpadot. Vagy nem volt eddig ember, aki kiaknázza, egy művész, egy nevető művész. Sokat gondolkoztam ezen. Egyelőre csak azt látom, hogy van egy tragikus hősünk, egy kardos, kucsmás főúr, aki csak színpadon ágál, és mégis nemzeti hősz lett: Bánk bán. De komikus hősünk nincs. Nincs vidám Bánk bánunk.

A fiatal tanár köhögött, azt mondta, hogy még nem értünk meg a vidámságra. Különben igazat adott nekem. A jövő teremti meg a magyar vígjátékot. Móricz Zsigmondra mutatott. [...] Az ő kegyetlen-magyar temperamentuma, vaskos zsenije hozza talán a magyar vidámságot. Csakugyan, a fiatal magyaroknak, a tragikus fürtű költőknek, mérész és új novellák íróinak nincs kedvük a kacajra, a nagyszerű nevetésre?¹²

Ugyanő egy színházi kritikájában a darab sótlanságára panaszkodva így sóhajt fel: „Mennyivel közelebb esik hozzánk ez a világ, ha Móricz humora zománcozza...”¹³

A jelenetek színpadra állítását vagy megjelentetését kísérő recenziókban gyakran tükröződik ugyanez a vélemény. Laczkó Géza, aki fanyalogva nézte végig a Nemzetiben a *Falu* három egyfelvonásosát, főképpen dramaturgiai tárgyú kifogásait ezzel az engesztelő mondattal zárja: „Mindezért pótolta azonban engem az a gazdagsága, az alakok jellemzésében, az a sok pompás megjegyzés, ötlet, sziporka, szóval az a kényszerűségből megédesült keserűség, a Móricz humora.”¹⁴ Barta Lajos a *Nyugat*-féle *Szerelem* kötet megjelenése alkalmából így fogalmaz:

Ez az, amikor az író mereng és pihen, mulatva ír és írván mulat, selyma mosolya villózik az embereken, akiket mozgat... Világlátását, mellyel máskor áthatja az alakokat és a vonatkozásokat, melyek összefűzik őket, most felfüggesztette, a sorstól is, melyet emberei fölött látott, és írásaiba állítván őket, fejük fölé szűrt, megszabadította őket, ezek az emberek vígan és egészen a maguk kedve és szokásai szerint élnek, tréfálnak, élveznek, dohognak, csálnak, malackodnak. Rajtuk van egyaránt a paraszt-élet szutyka és napfénye. Így is lehet! – halljuk az írókat mondani –, itt vannak most az egyszer a maguk ilyen valóságában. De azért ez sem kis ügy ám! Ez is lehet örökkévalóság!¹⁵

12 K[OSZTOLÁNYI]. D[ezső]., „Magyar vidámság”, *A Hét* 23 (1912): 358; KOSZTOLÁNYI Dezső, „Magyar vidámság”, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Színházi esték*, 2 kötet, 2:703–704 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1978), 2:703.

13 K[OSZTOLÁNYI]. D[ezső]., „Marjay Ödön: A Rákóczi-harang”, *Pesti Napló*, 1918. szept. 28., 8; KOSZTOLÁNYI Dezső, „Marjay Ödön: A Rákóczi-harang”, in KOSZTOLÁNYI, *Színházi esték*, 2:76–77.

14 LACZKÓ Géza, „Móricz Zsigmond a Nemzetiben”, *Nyugat* 4 (1911): 795.

15 BARTA Lajos, „Móricz Zsigmond új könyve – »Szerelem«”, *Nyugat* 6 (1913): 282–283.

Halasi Andor, ugyanennek a kötetnek apropóján írt kritikájában, a rapszódia felé tör. Miközben Móricz hőseit a mélybe rántja, ábrázolásmódjukat hosszú meteorológiai hasonlaltal magasztosítja föl:

A Móricz Zsigmond erős talentuma, amellet, hogy néha az áhítat csöndjéig végtelenül hangjait hallatja az emberi lélek csodálatos mélységeinek, szereti a nyers, vad, tengerhullámokként tornyosuló és harsogó kitöréseket. Indulatai vérmes, állatian kapzsi és együgyűen furfangos parasztkok testét öltik magukra, ezeken az alakokon, a mai ősembereken tombolják ki legkönnyebben dühüket és ősi jókedvüket. [...] Azok közül a legnagyobb művészek közül való Móricz Zsigmond, akiknek munkáitól megkönnyebbül az élet, öntudatunk alatt sűrűsödő, ölmos érzés-felhők oszlanak föl egy-egy frissességre való nehéz viharban, s az életfásultság összeálló szürke párázata hasad szertesét az emberszerető, bölcs humor fölragyogása közben. [...] Miért nem látjuk ezt a drámaíró talentumot oly hosszú ideig színpadon?¹⁶

Megint Kosztolányi így köszönti Móriczknak *A báróné gulyása* című jelenetét a Modern Színpad Kabaré első, Bárdos Artúr igazgatása alatt futó műsorában: „[Bárdos Artúr] Móricz Zsigmond parasztjelenetét hozza, ezt a vastag, egészséges Rabelais-szerű magyar tréfát, amely párja a múltkori hasonlóan remekének.”¹⁷ Pártos Bence pedig az egyik jelenet meggyőző színpadi hatásáról tudósít 1917-ben: „Móricz Zsigmond matyó vígjátéka, a Násztehén, széles, egészséges jókedvű, zamatos, friss darab, amely az ő »fenntartásos haszonélvezet«-i bonyodalmával csupa kacajos vidámságot fakaszt. Harsogó hahota kísérte minden jelenetét, minden szavát, ami a legigazibb megnyilvánulása volt a teljes sikernek.”¹⁸ Szép Ernő 1924-es, Móricz humorát méltató sorai tehát egy ekkor közismertnek számító vélekedés folyamába kapcsolódnak bele, amely vélekedés később sajnálatosan szorult ki az ettől fakóbbá vált Móricz-képből.

A kabaréjelenetek jelentősége

Móricz kabarébeli működésének alapos kutatása, amelyet az utókor szakirodalmi vizsgálódása és kiadói buzgalma mindezidáig javarészt megkerült, több, a kabarékutatók kíváncsiságán túli szempontból is izgalmasnak ígérkezik.

Móricz drámaírói kedvének fellendülésében, mint azt a *Nyugat* Móricz-számának hangsúlyai is sugallják, nagy szerepe volt az előző évek kabarészínpadi sikereinek.

16 HALASI Andor, „Móricz Zsigmond: Szerelem (Három egyfelvonásos)”, *Élet* 5 (1913): 809; HALASI Andor, „Móricz Zsigmond: Szerelem”, in *Kortársak Móricz Zsigmondról 1: Tanulmányok és kritikák*, kiad. VARGHA Kálmán, Új magyar múzeum 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 235.

17 KOSZTOLÁNYI Dezső, „Magyar kabaré”, *Nyugat* 8 (1915), 988–989; KOSZTOLÁNYI Dezső, „Magyar kabaré”, in KOSZTOLÁNYI, *Színházi esték*, 2:711.

18 (p. b.) [PÁRTOS Bence], „Az Intim Kabaré újdonságai”, *Pesti Hírlap*, 1917. nov. 30., 6; (p. b.) [PÁRTOS Bence], „Az Intim Kabaré újdonságai”, in VARGHA, *Kortársak Móricz Zsigmondról*, 356.

A korabeli kritikusok a „komoly”, színházban bemutatott egyfelvonásosokra és ezekre a jelenetekre egyképpen hivatkozva sürgették Móricz drámaírói újrakezdését.

A kabaréjelenetek vizsgálata hívja fel a figyelmet az átjárhatóságra Móricz drámaírói és fordítói gyakorlatában. Kosztolányi ekképpen ír Móricz átdolgozói kvalitásairól Schönherr *A nőtény-ördög* című darabja kapcsán: „Külön meg kell emlékeznünk Móricz Zsigmond irodalmi értékű munkájáról, aki a párbeszédet felfrissítette humorral, paraszti leleménnyel, s fűszeressé tette az ő népi szavainak drága, pikáns gyömbérizével.”¹⁹ A magyarítás leleménye, mint az Móricz saját jegyzetéből kiderül, éppen két jelenettel születik meg.

1910 nyarán Bálint Dezső úr, a Royal Orfeum igazgatója küldött nekem két kis francia darabot, hogy fordítsam le. Az egyik „Henri Gréjois: L’Usufruit. [...] A másik: „Jean Sarténe: La Vache. [...] Elolvastam őket, de nem fordítottam le. Azonban a téma nagyon jó volt, s tovább élt bennem, és később megcsináltam belőlük a Dufla pofont (színre került a Royal Orfeumban 1911. okt. 25.) és a Kvittet (színre került ugyanott 1912. dec. 1.), az átdolgozásnak ugyanazon a módján, ahogy pl. Kisfaludy Károlyék csináltak magyar darabot a német eredetiből [...].”²⁰

Új összefüggésekre derülhet fény a tematikus és dramaturgiai átfedések, kapcsolódások felmérése révén más Móricz-művekkel, mindjárt a férf–nő kapcsolat terén, amire Karinthy is kitér egyik rövid Móricz-paródiájában – nála így ír Móricz szerelmes levelet: „Riska, hé, há má mi lesz?”²¹

Végül, de nem utolsósorban érdemes ezeket a jeleneteket a korabeli irodalmi kabaré színpadjaiként, a vidéki élet játékba hozásaként értelmezni, és ezzel a modern, urbanus irodalomnak a népnemzeti, konzervatív szemlélettel vívott állandó küzdelmében az önigazolásnak és a hagyományba illesztésnek igényéhez kötni őket. Ismét Kosztolányit idézve:

Móricz Zsigmond révén a paraszt is érdekelní kezd bennünket. Bevonul lelkivilágunkba, helyet kér magának, mint egy kényes szalonban a mezőkövesdi csipke vagy a kalotaszegi kendő, s egyenjogú érték a meissenai porcelánnal és a perzsaszőnyeggel. [...] Az inyencek is szívesen látják ezt a magyar kosztot. Népiességét pedig új borzongással fogadjuk. [...] Az értékjelzete ez lehet: paraszti nippedek, amelyek előkelő szalonokba, előkelő lelkekbe valók. Megállapításom: színpadi idillek. Az utolsó szó: magyar csecsebecsek.²²

19 Kosztolányi Dezső, „A nőtény-ördög”, *Világ*, 1916. január 23., 23; Kosztolányi Dezső, „A nőtény-ördög”, in Kosztolányi, *Színházi esték*, 1:566.

20 Móricz Zsigmond jegyzete, in MÓRICZ, *Szerelem...*, 1:75.

21 KARINTHY Frigyes, „Diszkrét levelek”, in KARINTHY Frigyes, *Így írtok ti*, 2 köt. Karinthy Frigyes összegyűjtött művei, 1:207–210 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1986), 1:209.

22 K[OSZTOLÁNYI]. D[ezső], „Mint a mezőnek virágai – Kend a pap? – Magyarosan”, *A Hét* 22 (1911): 237–238; Kosztolányi Dezső, „Mint a mezőnek virágai – Kend a pap? – Magyarosan”, in Kosztolányi Dezső, *Színházi esték*, 2:8.